

Havel, Dalibor

Předmluva

In: Havel, Dalibor. *Počátky latinské písemné kultury v českých zemích : nejstarší latinské rukopisy a zlomky v Čechách a na Moravě*. Vydání první Brno: Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, 2018, pp. 7-9

ISBN 978-80-210-8918-1; ISBN 978-80-210-8919-8 (online : pdf)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/138199>

Access Date: 22. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

PŘEDMLUVA

*Lapis quem reprobaverunt aedificantes
Factus est in caput anguli
Ps 117,22*

Přestože české bádání na poli středověké latinské paleografie a obzvláště kodikologie postoupilo v posledních desetiletích citelně kupředu – je to především zásluhou soustavné moderní katalogizace rukopisných fondů Čech a Moravy, včetně soupisů bohemik v zahraničí – existují stále témata, jejichž řešení vyžaduje nový výzkum, který by byl zaměřen i na prameny doposud stojící spíše stranou zájmu. Jedním z takových témat je studium počátků latinské písemné kultury na našem území. K tomuto studiu se nutně pojí pokusy o identifikaci produkce našich nejstarších skriptorií přemyslovské éry a v obecnější rovině pak otázka charakteru recepce latinského (karolínského) písma a knižní kultury jako takové u nás či otázka adaptace karolínského písemné (zejména liturgické) tradice pro českou, popřípadě moravskou praxi v raném středověku. Absence právě zmíněného pramenného výzkumu nejednou vedla dokonce až k postojům vysloveně skeptickým, jakoby mlha zahalující počátky pronikání latinského písma a písemnictví do českých zemí měla fakticky znemožnit formulaci jakýchkoliv jistějších závěrů vztahujících se k této době a k jejím autenticky dochovaným pramenům.

Práce věnované tomuto časovému horizontu (totiž IX.–XII. století) nelze samozřejmě omezit pouze na analýzu dodnes dochovaných rukopisných celků (ihned podotýkám, že budu-li používat tohoto výrazu pro raně středověké rukopisné památky, činím tak s vědomím, že tyto „celky“ dnes setrvávají málokdy ve své původní, „celistvé“ podobě); samostatnou, možno říci přímo přednostní pozornost je třeba věnovat materiálu tradičně přehlíženému, totiž latinským rukopisným zlomkům, tj. takovým knižním pozůstatkům, které se zpravidla již v průběhu pozdního středověku staly makulaturou a dochovaly se nadále jen jako součást vazby mladších knih. Rukopisné zlomky mají pro kodikologii hned několik významů: jsou předně svědky pozdně středověké a raně novověké transformace rukou psané produkce do tisků, pomáhají nám dále učinit si alespoň rámcovou představu o původní knižní výbavě té které instituce (tam, kde se

podatří daný zlomek provenienčně lépe fixovat) a jsou rovněž významným pramenem pro výzkum rukopisných deperdit. Ta mají pochopitelně nejmenší vypovídací schopnost, nicméně i knihy dnes nadobro ztracené, ale v minulosti bezpečně existující, byly součástí systému, v němž se pohybovaly knihy dodnes dochované. A tak teprve sloučením všech těchto tří kategorií (dochované rukopisné celky – makulatura – deperdita) získáváme bezpečnější informace o středověké knižní kultuře.

Náležité vědecké zpracování a adekvátní interpretace pergamenové makulatury jsou úkoly, které teprve stojí před námi; nicméně ke zhodnocení rukopisných fragmentů uložených dnes v Čechách či na Moravě a hlásících se svým písmem do období od přelomu VIII./IX. století až po konec století XII. jsem první krok učinil v letech 2003–2005 vyřešením standardního grantu GA ČR č. 404/03/1320 „Zlomky latinských rukopisů v Čechách a na Moravě do XII. století“ a dále ve svých na něj navazujících studiích. S podporou tohoto grantového projektu jsem rovněž podnikl studijní pobyt na rukopisném oddělení Bavorské státní knihovny v Mnichově, kde je uložena pozůstalost Bernharda Bischoffa. Jeho publikované práce k říšským skriptoriím jihovýchodního regionu v období karolínské renesance jsou spolu se studii Hartmuta Hoffmanna doposud základním zdrojem informací o charakteru latinského písma před zahájením jeho šíření do oblasti středního Podunají a dále na východ.

V roce 2003 tím byla zahájena soustavná heuristická práce směřující k vytvoření základních materiálových předpokladů pro zpracování témat svrchu naznačených. Vedle mapování raně středověkého fragmentárního rukopisného materiálu jsem rovněž přistoupil ke kompletní revizi veškerých rukopisných bohemik (uložených doma i v zahraničí) z předgotického období, tzn. zhruba do roku 1200. Nová analýza našich nejstarších kodikologických památek se ukázala vskutku nezbytně nutnou, neboť až na nepatrné výjimky byly jednotlivé manuskripty doposud zkoumány a prezentovány bez náležitého kontextuálního studia, často jen v rámci úzce zaměřených dílčích sond. Mnohde zevrubnější rozbor kodikologický i paleografický zcela scházel. V dosavadní literatuře nebyla navíc výjimečná ani stanoviska extrémní, stanoviska svým způsobem opačná k výše zmiňované skepsi, kdy existence jednoho konkrétního a po obsahové stránce bohemikálního kodexu (jako příklad uvedme wolfenbüttelský rukopis Gumpoldovy legendy nebo Vyšehradský kodex) vedla k závěrům o bezpečně prokázaném působení vyspělých domácích písařských (i malířských) škol či alespoň jedné školy již v samých počátcích budování církevních struktur v Čechách.

V této monografii publikuji první ucelenější výsledek svého dosavadního výzkumu. Katalogovou formou podávám reprezentativní výběr našich (tj. na našem území dochovaných) nejstarších latinských rukopisných zlomků a dále sumarizuji základní metodické postupy použitelné při odhalování činnosti českých a mo-

ravských raně středověkých písařských škol. Svým způsobem tak navazují na zakladatelské práce, které v rovině aplikované pro prostředí olomoucké kapituly za episkopátu Jindřicha Zdíka (1126–1150) uskutečnil Miroslav Flodr a v rovině metodické v souvislosti s přemyslovskou skriptoristikou pak Jiří Pražák. Pomocí kodikologické a paleografické analýzy odhalují stopy, jež v rukopisném materiálu zanechalo prostředí Pražského kostela s kapitulou, a to již v raném XI. století – zdejší kapitulní škola musela být prvním intelektuálním střediskem v Čechách. Deklarované metodické postupy používám dále pro rekonstrukci první fáze benediktinského skriptoria břevnovského (zde jde o doposud nejstarší identifikované české skriptorium vůbec) a dále pro rekonstrukci písařské školy působící při benediktinském opatství v Hradisku u Olomouce za opata Bohumila do poloviny XII. století, které představuje zajímavou paralelu soudobého kapitulního skriptoria olomouckého. Formou exkurzu nakonec připojuji i možnou identifikaci produkce prvního skriptoria benediktinského opatství v Ostrově u Davle v XI. století.

Je mou milou povinností poděkovat svému doktorandovi Mgr. Lukáši Führovi za pomoc, kterou mi v závěrečné fázi příprav rukopisu poskytl: za vyhotovení obrazové přílohy jakož i grafické podoby složkových schémat a liniatury vybraných manuskriptů. Můj upřímný dík patří i velkému zástupu kolegů a kolegů v jednotlivých knihovnách, archivech, muzeích, ba i na akademických a univerzitních pracovištích, kteří mi s nevšední ochotou umožnili zcela bezproblémovou práci s originálními raně středověkými cimeliemi, bez níž by mé studium bylo zcela nemyslitelné. Jejich jména uvedu v dílčích úvodech k excerpovaným fondům v katalogu rukopisných fragmentů. Nemohu opomenout ani vyslovení díků za nelehkou a trpělivou práci Josefu Špačkovi (penzionovanému fotografovi Filozofické fakulty Masarykovy univerzity) a Vilému Kaplanovi (pracovníkovi Oddělení rukopisů a starých tisků Moravské zemské knihovny), kteří jsou autory digitálních rekonstrukcí zlomků v této knize vyobrazených.

Základem textu se stala studie předložená v rámci mého habilitačního řízení, které na půdě Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně proběhlo v letech 2013–2014. Jejimi oponenty byli prof. Ivan Hlaváček a prof. Zdeňka Hledíková z Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Oba oponenti se ujali i lektorování tohoto spisu a za to, jakož i za cenné rady a připomínky oběma upřímně děkuji. Děkuji rovněž prof. Davidu Ebenovi za jeho pomoc při interpretaci notovaných liturgik.

Stávající podoba monografie vznikla s podporou projektu specifického výzkumu na Ústavu pomocných věd historických a archivnictví Filozofické fakulty Masarykovy univerzity „Tradice a inovace ve zpřístupňování historických pramenů III“ registrovaného pod kódem MUNI/A/1087/2016.

